

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES

Onomastica No. 4

В. БАРВІНСЬКИЙ

НАЗВА
"УКРАЇНА" НА ЗАКАРПАТТІ

THE NAME "UKRAINE" IN SOUTH-CARPATHTA

Вінніпер

1952

Накладом Братства Карпатських Січовиків

UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES

Series: ONOMASTICA

Editor-in-chief: J. B. Rudnyč'kyj

No. 4

B. BARVINS'KYJ

**THE NAME "UKRAINE"
IN SOUTH-CARPATHIA
(CARPATHOUKRAINE)**

Winnipeg

1952

Published for UVAN by the Carpathoukrainian
Sich-Brotherhood

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК

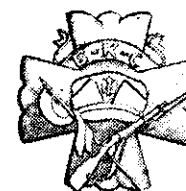
Серія: НАЗВОЗНАВСТВО

за редакцією Яр. Б. Рудницького

Ч. 4

Б. БАРВІНСЬКИЙ

НАЗВА "УКРАЇНА" НА ЗАКАРПАТТІ

diasporiana.org.ua

Вінніпег

1952

Накладом Братства Карпатських Січовиків

Друкуємо нижче розвідку відомого українського вченого д-ра Богдана Барвінського про назву "Україна" на Закарпатті.

Робимо це насамперед тому, що вона друкована перед самою другою світ. війною у Львові залишилася майже незнана ширшому загальному читачу, зокрема тих, що зацікавлені в поширенні нашого національного означення на терені Карпатської України. Як відомо, різні штучно насажені назви цієї вітки української землі в роді "Подкарпатська Русь", "Карпато-Рутенія", та ін. були кожночасно виявом волі займанців Закарпаття, а не волі самих мешканців його. І коли в пам'ятні березневі дні 1939 року народ Закарпаття устами своїх легальних представників виявив волю до самостійного життя, перший соймовий закон це було устійнення офіційної назви країни: "Карпатська Україна". Закарпатські українці заявили перед усім широким світом свій кровний і духовий зв'язок із братами решти України й їхніми волелюбними прагненнями та змаганнями.

В праці д-ра С. Росохи п. н. "Сойм Карпатської України" (Вінніпег 1949), стор. 80 і др., докладно описано перебіг трикратного зитання "Закону з. 1" дня 15 березня 1939 р. в парламенті Карпатської України в Густому (Хусті) й одноголосне прийняття всіма посланцями цього закону, де в другому параграфі говориться (дослівно):

"НАЗВА ДЕРЖАВИ Є: КАРПАТСЬКА УКРАЇНА"

Могло здаватися, що назва "Україна" для Закарпаття нова, незвична, свіжа. Тимчасом так не є. Як показує в своїй розвідці д-р Барвінський, ця назва на Закарпатті була відома вже в часах Хмельницького й відносилася до різних частин "Срібної Землі". Тимто офіційне найменування Закарпаття в 1939 р. "Карпат-

ською Україною” не було ніякою несподіванкою, а було тільки дальшим органічним завершенням того ономастичного процесу, що в головах у себе має стару традицію, зав’язками своїми входить у глибокі віки і в надри народнього духа.

З цього погляду розвідка д-ра Барвінського, що вперше в українській науці вносить матеріал із Закарпаття, — важливий прицинок до назовництва південних Карпат.

Є ще інші прицини, що роблять актуальною працю д-ра Барвінського. Це прицини більш престижево-наукового, як загально-національного значення. Українська громадськість на еміграції була в останніх часах свідком широкої дискусії на тему походження й значення назви “Україна”. Ця дискусія завершилася — відомо — виходом у світ двох окремих публікацій: д-ра М. Андрусяка “Назва Україна” (Шікаго 1951) та проф. Яр. Рудницького “Слово й назва Україна” (Вінніпег 1951). На тлі цих видань праця д-ра Барвінського набирає окремого значення.

Оба автори заторкують у своїх працях теж і справу назви Карпатської України. Отак напр. у книжці Рудницького на стор. 58 читаємо: “За даними Б. Барвінського (згадане місце — тобто: Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка, том 121, Львів 1914 — стор. 121) в польських джерелах із погатку 17 ст. згадуються “старостове України венгерської” та “Україна границь венгерських...” В брошурі Андрусяка про матеріал Барвінського читаємо на стор. 13 таке: “В польських джерелах 17 ст. маємо про ці округи такі згадки, як “старостове України венгерської”, “Україна границь венгерських”..., а на стор. 33 пише Андрусяк дослівно: “я (тобто: Андрусяк) з карпато-українського терену навів джерельні матеріали”, ні в одному місці не згадує про те, що ці матеріали вперше в науку ввів д-р В. Барвінський і то ще в 1914 р. Нізого дивного, що це викликало в українській науці негодування, зого дока-

зом є стаття д-ра І. Сидорука в “Самостійній Україні” (з. 12 за р. 1951) та “Українських Вістях” (з. 96 за 1951), де цей угений пише: “Переймаючи дослівно ці цитати в своїх статтях... Андрусяк 1) промовзує джерело і прізвище Б. Барвінського і 2) самовільно змінило ці цитати, пишучи слово “Україна” з великої букви, тоді коли воно в Барвінського не як назва, а термін, наведено з малої букви”.

ПРЕЗИДІЯ ПАРЛЯМЕНТУ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ, який між іншим ухвалив назву “Карпатської України” для Закарпаття. На світліні бачимо (долішній ряд з ліва): Шефа Влади д-ра Михайла Кочергана, заст. Предсідника Парляменту Федора Ревая, міністра д-ра Юлія Брацайка, і Президента Карпатської України д-ра Августина Волошина; горішній ряд з ліва: Предсідника Парляменту проф. Августина Штефана і заст. Предсідника Парляменту д-ра Степана Росоху.

Отже так з загально-національних прицин, як і з актуально-наукових мотивів опублікування праці д-ра Барвінського не тільки побажане, але необхідне

для відкриття об'єктивної правди.

Д-р Барвінський уживає в наголовку ще й другого терміну "Закарпаття". Цієї назви торкнувся свого часу на сторінках празького "Наступу", який редагував і видавав д-р С. Росоха, а опісля в окремому розділі книжки: "Як говорити по-літературному?" д-р Яр. Рудницький. Він стверджує м. ін., що ця назва має в гезів, словаків і ін. слов'ян форму "Підкарпаття". Залежить це — пише він — від того, хто й звідкіля дивиться на цю частину української національної території. Для гезів воно було "Підкарпаттям" (чи "Підкарпатською Руссю"). Та коли глядіти на нього із становища Львова чи Києва, то тоді воно було, є й буде тільки Закарпаттям, чи "Закарпатською Україною".

Ідуги зі Львова на південь натрапляємо насамперед на власне "Підкарпаття", або теж "Підгір'я", себто околиці Долини, Стрия, Дорогобиза, Самбора. Опісля йде гірська полоса "Карпати", зн. околиці Вишкова, Турки, Сколя, Балигороду й ін. та врешті "Закарпаття" — південні узбігзя Карпат. Іншими словами ця остання окраїна у відношенні до свого материка — це тільки й тільки "Закарпаття". Українське власне "Підкарпаття" лежить на півніз, не на південь від Карпат.

І ще одна коротка примітка: Не треба забувати, що "Карпатська Україна" — це тільки частина "Закарпатської України". Друга її частина належить політично до Чехословаччини (т. зв. Закарпатська Лемківщина або Пряшівщина).

Р е д а к ц і я с е р і ї

I.

В моїх численних розвідках щодо питання про початок і історичний розвиток назви "Україна" я виказав основно її значення, пор.: "Історичний розвій імені українсько-руського народу", Львів 1909; "Польська персоніфікація України з 1641 р.", Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. 121, Львів 1914, стор. 117—132 (й окрема відбитка); "Звідки пішло ім'я "Україна"?", Відень 1916 і Вінниця 1917; "Наше народне ім'я", Просвітні Листки, ч. 39, Львів 1916; "Історичні права українського народу до його народнього імені", Відень—Київ 1918; "Україна. Кілька причинків до питання про значення цієї назви", Бібліотека Слова, ч. 1, Львів 1923; "Пропам'ятне письмо Наукового Товариства ім. Шевченка з приводу заборони Польською Кураторією Львівської Шкільної Округи національного імені українського народу" (також німецький переклад п. н. "Денкшріфт" і французький п. н. "Мемуар"), Львів 1923 (мого авторства); "Велика й Мала Україна" (До справи устійнення обласної словні українського народу), Львів 1925¹⁾. І тому обмежуся на цьому місці тільки найголовнішими висновками, відсилаючи цікавих по джерельні цитати до згаданих розвідок. Хочу подати докази, на те, що в другій половині 17 століття ця назва це була чужа й нашому Закарпаттю.

Вже в 12 та 13 ст. "Україною" звалися в наших літописах пограничні землі українського народу (напр. Переяславщина, Галицьке Пониззя й Забужжя). Правда, наш літопис зове в 13 ст. польське пограничне населення на Забужжі "ляхове-україняне", в 13 і 16 ст.

¹⁾ Пор. іще: "Назва Україна" та її поява на Закарпатті в 17 столітті", Діло, Львів 1939, ч. 81 з дня 9 квітня 1939, та: Новий Шлях, Вінніпег, чч. 104 та 105 з 13 й 17 вересня 1952, що лежать в основі цієї статті.

згадується "Псковська Україна", а в 15 і 16 ст. "Московська Україна", однак доля судила так, що коли деінде ця назва не вийшла ніколи поза значення пограниччя, вона зв'язалася впродовж часу тісно й виключно з землями нашого народу. Україна стає в нашого народу чимось незвичайним, чимось живим, що вмiє плакати над своєю долею. В наших літописах, народніх піснях і інших творах нашого письменства бачимо, як вона "стогне", "журиться", "сумує" й "оплакує", "ляментує" й т. і. Видно з того, що нашій "Україні" судилося стати чимось більше, аніж звичайним пограниччям.

Вже в 16 ст. усталюється назва "Україна" й приходить на означення середнього та нижнього Подніпров'я. І саме помітно те, що як колись у княжих часах із Києва поширилася на всі землі нашого народу назва "Русь", так само в часах Козаччини поширилася звідти назва "Україна". Рішучий зворот у розумінні значення назви "Україна" спричинили війни Хмельницького: нарід став почувати себе великою одиницею й відчувати спільну приналежність поодиноких земель. "Україна" в цьому часі це вже для нашого народу не якесь пограниччя, не Подніпров'я, а всі його землі в етнографічних межах. Нова назва "Україна" стає ідентична зі старою історичною назвою "Русь"²⁾.

²⁾ В 1657 р. при переговорах Хмельницького з Швецією, канцлер Української Держави Іван Виговський домагався від шведського короля іменем цілого народу "ius totius Ucrainae antiquae vel Roxolaniae da der griechische Glaube gewesen und die Sprache noch ist, bis an die Weichsel". З "Актив Державного Шведського Архіву" в "Архів-і Юго-Западної Росії" Ч. 3, Т. 6, ст. 206 і в Puffendorf: *De rebus a Carolo Gustavo Sveciae rege gestis. Norimbergae* (Нюрнберг) 1696. Vol. 4, § 27.

В інструкції гетьмана Петра Дорошенка для послів від Запорізького війська з 2 жовтня 1670 р. на польський сойм читаємо: "Метрополиту Киевского або того, которого всі духовні і свічкіі руского православного українского народу стани... оберут, пастирем потвержано". Оригінал інструкції в Архіві кн. Чарторийських у Кракові, рукопис ч. 402, ст. 736. — У віршованій драмі в 1728 р. п. н. "Милость Божія" відзивається вість до "України": "Далі, Україно, все Богдан твой ступаєт, от Львова до Замостя скоро приступаєт... А по Вислу границу тебі закопавши..." Антонович і Драгоманов: *Истор. песни*, 2, Київ 1875, ст. 153.

II.

А тепер наведу докази, що назва "Україна" не була чужа в другій половині 17 ст. нашому Закарпаттю.

Історик Joseph Fiedler у розвідці п. н. "Beitraege zur Geschichte der Ruthenen in Nord-Ungarn und der Immunitaet des Clerus derselben" подав кілька уривків із листа єзуїта Севастіяна Міллей, писаного із Мукачєва 3 жовтня 1662 р. до краківського єзуїта Мартина Міткевича про віроісповідні відносини на Закарпатті, головнo про стан, у якому находилася церковна унія. Цей лист збережений у віденському "k. u. k. Hausarchiv" і є оригіналом. В цьому листі Міллей згадує "Munkacsiensem Ukrainam", називаючи її в цілій розтяжності "schismaticam", далі згадує "Episcopum unitum plurium Ukrajnarum... Ordinis S. Basilii", вкінці згадує ще іншого уніятського єпископа, "quem ipse modernus Archiepiscopus noster consecravit at in alios Ukrajnos unitos... installavit"³⁾

Яке значення поруч із сказаним вище має назва "Munkacsienensis Ukraina" (Мукачівська Україна), чи так ті "plures" (численні), чи "aliae Ukrajnae" (інші України) прикладені (в 1662 р.) до Закарпаття, яке в 9 ст. було залежне від впливів Велико-Моравської держави, в 10 ст. стояло в залежності від Руської держави, але вже в половині 11 ст. певно було залежне від угорських королів⁴⁾. Яке значення мають оті назви, коли звернемо увагу на те, що від половини 17 ст. "Україну" вже в етнографічному значенні, становили землі, заселені українським народом по Чорне море й по Карпати?

Коли шукаємо в джерелах аналогії, то під 1131 р. у "Vita Chuonradi episcopi" згадується на Закарпатті

³⁾ Fiedlers *Beitraege* ... st. 494.

⁴⁾ М. Грушевський: *Історія України - Руси*, Т. I, (3 вид.), Київ, 1913, ст. 487.

"*Marchia Ruthenorum*"⁵⁾. Відерман⁶⁾ і Легоцкі⁷⁾ ідентифікують цю "руську марку" з пограниччям у північній Угорщині пізніше під назвою "Країна", що в поділі на комітати (столиці) обіймала "країни": шариську, березьку, узьку й землинську⁸⁾). Однак новішими часами висловив Халовпецький цікавий погляд, що та "*Marchia Ruthenorum*" — то старе Бігарсько, відоме під назвами "*confinium Bichurr*", "*confinium Ruthenorum*", "*confinium Nyr*", "*Confinium Hung*", з осередком у Великому Варадіні⁹⁾).

Та якнебудь не було б воно із цією "руською маркою", назва "Країна" має також зв'язок із інституцією т. зв. "волоського права". Хоча сама назва є слов'янська, проте це ще не доказ, що вона торкається самих українців і серед волохів. І коли взяти напр. до уваги "Мукачівську Україну" то від половини 14 ст. до другої половини 15 ст. вона належала до волохів, а щойно тоді дісталася в руки українців. У зв'язку з тим "волоським правом" стоять також такі "країни" й на галицькім Підкарпатті, напр. у Сяніччині, Перемищині й Самбірщині, де більші групи волоських сіл у королівщинах чи приватних маєтках склалися в "країни", а на їх чолі стояли "крайники", що мали адміністративні й поліцейні функції в цілій своїй країні та біжучий нагляд над діяльністю князів і громад¹⁰⁾).

Все ж годі поминути ту обставину, що первісне значення назви "Країна" є "пограниччя" (*Marchia, confinium*), а доказом цього є факт, що деколи ця назва заступлена іншою формою, яка виказує виразно на пограниччя, себто назвою "Україна". І саме галицьке Під-

⁵⁾ Monumenta Germaniae Historica. Ss. XI, 74.

⁶⁾ H. I. Bidermann: Die ungarischen Ruthenen, Bd. 2, Innsbruck 1867, S. 59.

⁷⁾ Lehoczky: Beregvarmegye monografia I, st. 117.

⁸⁾ Пор. ще K. Kadlec: Valasi a valasske pravo v zemich slovanskych a uherskych, Praha 1916, st. 245; Perfeckij: Socialne-hospodarske pomery Podkarpatske Rusi ve století 13-15, Bratislava 1924, st. 14.

⁹⁾ Chaloupecky: Stare Slovensko. Spisy filozof. fakulty Univ. Komenskeho v Bratislave, №. 3, Bratislava 1923, st. 41, 123, 274.

¹⁰⁾ М. Грушевський. Історія України - Руси, Т. 5. Львів 1905, ст. 378.

карпаття, де подибуємо "країни" в зв'язку з інституцією "волоського права", становить таке пограниччя — "Україну". В листі короля Зигизмунта III до гетьмана Станіслава Жулкевського з 15 жовтня 1619, де кажеється, що "*universaly rozeslali do obywatelow i starostow blizszych granic wegierskich*", читаємо: "*nie ostawaja nam dawac znac panowie starostowie ukrainy wegierskiej i wojewodztw, jakie z tej tam strony panstwow naszym imminent pericula*"¹¹⁾, "*ale i co wiecej wojska by kwarcianego na ukrainie granic wegierskich polozye, aby w tak bliskiem niebezpieczenstwie gotowe i predkie byly praesidia*"¹²⁾.

Це саме значення "пограниччя" годиться бачити й в означенні "*Munkacsensis Ukraina*" й тип "*plures*" чи "*aliae Ukrainae*" в листі єзуїта Міллея з 1662 до єзуїта Міткевича. І хоч це досі тільки єдина згадка про назву "Україна" на Закарпатті, все ж цікаве воно з того огляду, що й на Закарпатті появляється ця назва (хоч і в іншому значенні) в хвилині, коли наш нарід на областях перед Карпатами звав уже всі свої землі "Україною" в етнографічному значенні, назвою, яка стала нині його виключною власністю.

* * *

Було б цікаве прослідити в джерелах, чи й наша Буковина звалася колинебудь "Україною". Бо розвідка румунського вченого Йорги про "Молдавську Україну" (Iorga: *Ucraina moldovaneasca*, "*Annalele Academiei Romane*", *Seria 2*, Tom 35. *Memoriile sectiunii istorice*. No. 12. Bucuresti 1913) не відноситься до цього питання, а говорить тільки про експанзію румунів поза границю Дністра на Україну, що доводить Йорга печатами молдавських воєводів Дука Вода і Думітрашко Вода Кантакузано, на яких знаходиться титул "Гетьман України" та й іншими документами з другої половини 17 ст.¹³⁾.

¹¹⁾ Pisma Stanisława Zolkiewskiego: Wydal August Bielowski. Lwow 1861, St. 545.

¹²⁾ Там - таки, ст. 547.

¹³⁾ Пор. звіт О. Поповича в "Старій Україні", Львів 1923, ч. 7/8, ст. 118.

Dr. B. Barvins'kyj

THE NAME "UKRAINE" IN SOUTHCARPATIA

English Resumee

Rus' — the original name of the Ukrainian territory and Kievan Empire¹⁾ was changed to **Ukraine** in the 17 th century during the revival of the Ukrainian statehood under Hetman Bohdan Khmel'nyc'kyj. This change enveloped the whole Ukrainian ethnographic territory and the name **Ukraine** (which originally meant borderlands of Rus) became established as the national designation of the people and its territory.

In his paper Dr. B. Barvins'kyj presents some new material concerning the expansion of the term and name **Ukraine** in the South Carpathian region which belonged to the Czechoslovakian Republic between the two world wars and in 1938-39 became Carpatho-Ukraine. Dr. Barvins'kyj's records reach back to the seventeenth century, a. g. **ukraina węgierska**, 1619; **Ukraina Munkacsiensis**, 1662; a. o.

¹⁾ About the difference between **Rus'** and **Russia** see Prof. Geo W. Simpson's paper: "The Names Rus', Russia, Ukraine and their Historical Background" (Slavistica UVAN № 10, Winnipeg, 1951).

Dr. B. Barvins'kyj

DER NAME "UKRAINE" IN SUEDKARPATHEN

Deutsche Zusammenfassung

Rus' — der urspruengliche Name des ukrainischen Territoriums und des Kiever Reiches¹⁾ wurde zu **Ukraine** in 17 Jh. waehrend der Chmel'nyc'kyj's Zeit geaendert. Diese Aenderung hatte das ganze ukrainische Territorium umfasst und der Name **Ukraine** (welcher urspruenglich nur die Grenzlaender des alten Rus' — Reiches bezeichnete) wurde fuer die Bezeichnung des ganzen Volkes und Landes gebraucht.

In seiner Abhandlung fuehrt Dr. B. Barvin'skyj das neue Material an, das die Expansion des Namens **Ukraine** in Suedkarpathen bezeugt. Die Karpatho-Ukraine bildete, wie bekannt, zwischen beiden Weltkriegen einem Bestandteil der Tschechoslovakischen Republik und in den Jj. 1938-39 wurde dort eine Volksrepublik proklamiert. Dr. Barvins'kyj's historische Belege reichen ins 17 Jh. zurueck, z. B.: **ukraina węgierska** 1619; **Ukraina Munkacsiensis** 1662, u. a.

¹⁾ Ueber die Unterschiede zwischen den Namen **Rus'** und **Russland**, vgl. D. Doroschenko: "Die Namen Rus', Russland und Ukraine in ihrer historischen und gegenwaertigen Bedeutung", Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin, Bd. III, Berlin 1931, Ss. 3-23.

ЛІТЕРАТУРА — LITERATURE

- Б. Барвінський:** Польська персоніфікація України з 1641 р.
Записки НТШ, т. 121, Львів 1914, стор. 117 — 132.
- Б. Барвінський:** Назва "Україна" та її поява на Закарпатті
в 17 ст. Діло, Львів, ч. 81/1939 і Новий Шлях, Вінні-
пег, ч. 104 — 5, 1952.
- С. Росоха:** Сойм Карпатської України.
Вінніпег 1949.
- Яр. Рудницький:** Слово й назва "Україна".
Ономастика УВАН ч. 1, Вінніпег 1951.

ЧИТАЙТЕ!

КУПУЙТЕ!

СТЕПАН РОСОХА

СОЙМ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

ВИДАННЯ ОСЕРЕДКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ Й ОСВІТИ

Ціна \$1.00

ONOMASTICA

A topo- and anthroponymic series edited by

J. B. Rudnyc'kyj

To date the following issues have been published:

ONOMASTICA I: The Term and Name "Ukraine"
by J. B. Rudnyc'kyj, 132 p. Winnipeg, 1951. Price \$1.50.

ONOMASTICA II: Canadian Place Names of Ukrainian Origin by J. B. Rudnyc'kyj, 88 p. Winnipeg, 1951. Price \$1.00.

ONOMASTICA III: The Names "Galicia" and "Volynia" by J. B. Rudnyc'kyj, 32 p. Winnipeg, 1952. Price \$0.50.

ONOMASTICA IV: The name "Ukraine" in South-Carpathia by B. Barvins'kyj, 16 p. Winnipeg, 1952. Price \$0.50.

ONOMASTICA V: L'origine du nom des Ruthenes
by B. O. Unbegaun (in print).

Obtainable at:

UVAN

P. O. Box 3597,

Station B,

Winnipeg, Man.

Canada.